

מישפטי התורה

פרשת חיי שרה תשפ"ב

הליכות חיים

בס"ד

הציל כסף מתיק חשוד רגע לפני שפוצצו אותו

שאלה

בכניסה למרכז מסחרי התגלה תיק חשוד, וחבלן המשטרה שהוזמן למקום החליט לפוצץ אותו באמצעות הרובוט שברשותו, ולכן הורחקו כל האנשים מהאזור.

בחור כבן חמש עשרה הבחין מרחוק בחבילת שטרות שבלטה מאחד מתאי התיק, לפיכך רץ למקום ולקח במהירות את חבילת השטרות שהכילה חמשת אלפים דולר, וברח משם במהירות לקול צעקות השוטרים עליו. לאחר מכן פוצצו מיד את התיק.

כעבור מחצית השעה הגיע לשם תייר לחפש את התיק שהניח שם מחמת כובדו, אשר לא היה מודע לאיסור הקיים בישראל להניח חפץ ללא שמירה במקום ציבורי.

כעת שואל הבחור, האם הוא צריך להשיב לבעל התיק שהוכח כאדם אמין את חבילת הכסף, או שמכיוון שאם לא היה מוציאו מהתיק, הרי שהיה נאבד יחד עם כל תכולת התיק שפוצץ, ונמצא שלא הפסיד לבעליו מאומה, וכאילו מצא מציאה בתוך הים. מה הדין?

תשובה

מכיוון שישנו סימן בחבילת השטרות, ובפרט שידוע לו מהיכן לקחו ולמי הכסף היה שייך, לפיכך צריך הבחור להחזיר את הכסף לבעליו מדין השבת אבידה.

מקורות

מקרים שבהם מותר לקחת ממון שעומד לאיבוד

כתב הרמ"א בחו"מ (ס' רסד, ה) בשם רש"י, לגבי שני אנשים שהולכים במדבר, וברשותו של אחד מהם כד עם דבש, ולפתע נסדק הכד בסדק רחב הגורם לדבש להישפך ממנו במהירות לארץ, ואין לבעל הדבש אפשרות להצילו. ואילו להלך השני יש כד ריק והוא הניחו מתחת לכד הדבש הסדוק של חברו, כדי לקחת לעצמו את הדבש - זכה בעל הכד המציל בדבש לעצמו, ואינו חייב מדין השבת אבידה להשיבו לבעליו. וכמו כן מביא שם הרמ"א בשם המרדכי, שאם היתה שריפה בעיר ולכן ברחו כל היהודים מהמקום מפחד השריפה, ונכנס אחד לעיר, ולקח משם לצורך עצמו רכוש שהיה שייך לאחד מהבורחים, הדין הוא - שזכה המציל ברכוש, ונחשב כזוכה מההפקר.

ולפי"ז לכאורה גם בנידון השאלה דנן צריך להיות, שמכיוון שבעל התיק לא היה במקום, וכל האנשים נצטוו להתפנות מהמקום ולא לגעת בתיק החשוד ובתכולתו. וגם התיק ותכולתו יאבדו מהעולם, כך שבעליו לא היה מקבל את כספו לעולם. וא"כ נאמר גם כאן, שהבחור זכה בכסף שהציל מההפקר, כמו שאם היה לוקח עצמו

חפצים מעיר שהייתה בה שריפה, והבעלים ברחו משם, שהמרדכי פסק שזה שייך לו.

החילוק בין נידון השאלה דנן, למקרים שהוזכרו לעיל

אמנם המקרים חלוקים במהותם. ויסוד החילוק מבואר בתוס' בב"מ (כב. ד"ה שטף וכו'), ובמרדכי שם שפסקו הרמ"א בחו"מ (ס' רנט, ז) וע"ש גם בדברי הנתיבות בביאורים (סק"ג), ונבאר זאת בס"ד יותר בהרחבה.

בנידון של הצלת הדבש מהחבית שנסדקה, שם הבעלים נמצאים במקום ואין להם אפשרות להציל את הדבש שנשפך במהירות לארץ, לכן מרגע זה נעשה הדבש עצמו הפקר, ודומה הדבר למי שספינתו טובעת באמצע הים ואין ביכולתו להצילה, שלמרות שבעליה יצעק שאינו מפקיר את ממונו - אין מתחשבים בצעקותיו, ורכושו נעשה מעתה הפקר מאחר ואין לו אפשרות להצילו למרות שנמצא לידו. וכן לגבי השריפה בעיר, שהבעלים היו שם ועזבו במודע את רכושם והניחו ללהבות האש לכלותם, וברחו מהעיר כדי להציל את גופם. נמצא שבבריחתם שעזבו את רכושם מבלי להצילו - עשו מעשה של הפקר לממונם. ולכן מי שסיכן את חייו והציל את הרכוש - נחשב שזכה מההפקר. [נציין, שלא בכל מציאות של בריחה משריפה נחשב הדבר כהפקר, ויש לדון בכל מקרה לגופו, ובפרט בזמן הזה שנוהגים להשיב כמבואר ברמ"א חו"מ (ס' רנט, ז) וע"ש.

משא"כ בנידון השאלה דנן, הרי אם בעל התיק החשוד היה במקום, היה אומר לשוטרים שהתיק שייך לו, וע"כ לא היו מאבדים אותו. נמצא שכל זמן שלא הושמד התיק, לא חל על התיק ותכולתו "שם הפקר" כי רק בגלל חסרון צדדי של חוסר מידע למי הוא שייך, ומה הוא מכיל, לכן תאבד אותו המשטרה בעוד דקה, אבל מצד עצמו הוא עדיין בגדר ממון שיש לו בעלים, והם הרי לא הפקירו אותו, ואם היו כאן - היו יכולים להצילו מאבדון. ולכן כשלקח הבחור את הכסף מהתיק, הוא לקח כסף שבעליו לא הפקירו ולא התייאש ממנו, ושרק מסיבה צדדית שהוא איננו כאן, אינו יכול להצילו. לכן במקרה זה חל עליו חיוב התורה להשיב את הממון לבעליו מדין השבת אבידה.

כעין ראייה לדברינו

ומקרה כעין זה מבואר בב"מ (לא). ונפסק בשו"ע חו"מ (ס' רנט, ט) לגבי זרם מים שמתקרב בעוצמה רבה לשטוף את שדה חברו, וכשיגיע לשדה הוא יכלה את כל הירקות שגדלים שם, ובעלי השדה לא נמצאים שם, ולכן לא יכולים למנוע מהמים להיכנס לשדה. אולם נמצא שם אדם אחר שביכולתו להסיט את המים לכיוון שונה או לשים גדר שיחסום את המים מלהיכנס לשדה, שבמקרה זה התורה חייבה את הנמצא שם להציל את שדהו של חברו מדין השבת אבידת קרקע, אע"פ שברור גם כאן שלולא זאת, המים יכלו בעוד דקה את כל הירקות שבשדה, ובעלי השדה שאינם כאן לא יכולים בפועל להציל את שדיהם. בכל זאת מכיוון שעדיין חל שם ממון על הירקות, ורק מסיבה צדדית שהם לא נמצאים כאן, אינם יכולים

אליעזר עבד אברהם כמבואר בתרגום יונתן ב"ע (כד, נה) וברש"י שם, למרות שהגיע אליו כאורח להציע שידוך לבתו ולתת לו ולמשפחתו מתנות רבות כמבואר בפ' חיי שרה (כד, נג). וכמו כן הייתה אחות של לכן הארמי שהיה רשע גדול כמבואר ברש"י שם (כד, י) ובפסוקי פ' ויצא. ולמרות הכל בדלה רבקה מהם ומהתנהגותם, מחמת גדלותה העצמית וללא כל מורה דרך, וכבר בגיל שלש הגיעה במעשי הצדקה והחסד שעשתה עם אליעזר ואנשיו, לדרהה של שרה אמנו כמבואר ברש"י (כד, יז) בשם המדרש.

מדוע העלימה רבקה מיצחק מה שנודע לה משם

כתוב בפ' תולדות (כה, כב) שכשהתרוצצו יעקב ועשו בבטנה הלכה רבקה לשאול את שם בן נח נביא ה' מה קורה בבטנה. ושם ענה לה ברוח הקודש על מהותם של שני ילדים אלו. והנה מבואר ברמב"ן (כז, ט) שרבקה בגדלותה לא סיפרה מעולם לבעלה יצחק אבינו מהנבואה הזאת, כי אחרת ודאי שיצחק לא היה אוהב את עשו הרשע בניגוד לרצון ה', אלא מכיוון שהבינה בדעתה הרחבה, שהיות והקב"ה מסתיר את האמת מיצחק למרות שגם הוא היה נביא ה', ודאי שיש לו סיבה לכך. ולכן במשך ששים ושלוש שנים היא חיה עם בעלה הגדול, ורואה מול עיניה בביתה את עיוות האמת, שגורם לה סבל נפשי גדול במיוחד, ולמרות שבמספר מילים היתה יכולה למנוע זאת, אולם מכיוון שהבינה שרצון ה' הוא להעלים את האמת מיצחק - לכן ביטלה את דעתה לדעת הקב"ה.

במאמר מוסגר נוסף, שמבואר בוזהר הקדוש, שהעלמת המידע ע"י הקב"ה מיצחק נעשתה בכוונה תחילה, כדי שיעקב יקבל את הברכות בבוא העת ודווקא בצורה שנראית כערמה, כדי למנוע מהמלאך המקטרג להשגיח בכך, ולמנוע מיעקב לקבל את הברכות.

ההיתר הראשון להשתמשות רבקה ויעקב עם בגדי עשו

והנה רבים מתקשים, כיצד לקחה רבקה ללא רשות את בגדי החמודות שקיבלה כפיקדון מעשיו, כדי שתשמור לו עליהם, ונתנה אותם ליעקב בנה להשתמש בהם, הרי בכך עברה על איסור שליחת יד בפיקדון שמהותו - גזל. וכן גם יעקב לכאורה בהשתמשות שלו בבגדים אלו ללא רשות עשו, עבר על איסור שואל שלא מדעת שדינו כגזלן? והנה אע"פ שחלילה להטיל מום בקודשים, אולם צריך להבין כיצד נהגו כך. אמנם נלענ"ד להצדיק את הצדיקים דמעיקרא, ונביא להלן בס"ד שני טעמים הלכתיים למה היו מעשיהם כשרים לכתחילה.

תחילה נקדים מה הם הבגדים האלו, לצורך מה נועדו, וכיצד הגיעו לידי עשו. כתוב במדרש רבה במדבר (ח, ט) אדם הראשון היה בכורו של עולם. וכשהקריב את קורבנו לבש בגדי כהונה שעשה לו הקב"ה שנאמר בבראשית (ג, כא) "ויעש ה' אלוקים לאדם כתנות עור וילבישם". ולפני שמת אדם הראשון, מסרם לשת בנו, והוא מסרם למתושלח, שמסרם לנח. ונח מסרם לשם בנו למרות שלא היה בכור, מפני שצפה ברוח הקודש ששלושת האבות יעמדו ממנו, והם וזרעם יקריבו את הקורבנות לה' ויצטרכו לבגדים אלו, ע"כ תורף דברי המדרש שם.

כתוב במד"ר ויקרא תחילת פ' אחרי מות (א, כ) כשיצא נח מהתיבה הכישו האריה ושבר את רגלו ונעשה בעל מום, ולא היה כשר להקריב קרבן. לכן הקריב שם בנו את הקרבן במקומו, וקיבל ממנו את אותם בגדי כהונה שעשה הקב"ה לאדם הראשון, כדי שיקריב מעתה את

להציל את ממונם, לפיכך אומר רבא בגמ' שם, שהתורה חייבה את הנמצא שם מדין השבת אבידה למנוע מהמים להיכנס לשדה. וכן נאסר עליו לקחת לעצמו בינתיים את הירקות שבשדה, אע"פ שבלי הצלתו המים יאבדו אותם בעוד דקה.

לפיכך גם בנידון דנן, אע"פ שאסור היה לאדם גם מדין תורה לסכן את חייו ולהוציא את הכסף מהתיק החשוד, אולם מכיוון שאין על התיק ותכולתו "שם הפקר" מהטעם שהתבאר לעיל, לכן נחשב שהמציל לקח ממון ששייך לבעליו, ומכיוון שידוע מי הוא - עליו להשיבו להם.

המנהג כיום באבידה עם סימן שנמצאה לאחר ייאוש

כמו כן נוסף, שבזמן הזה ההלכה בכל המקרים שידוע למי שייך הממון, אפילו שכאשר מדין תורה האבידה שייכת למוצאה, כגון אם הגיעה למוצא לאחר ייאוש בעליה או מזוטו של הים או בגלל שברח משריפה שהייתה במקום מגוריו או חפץ שנגנב מבעליו, והגיע לאדם אחר לאחר ייאוש ושינוי רשות של הנגנב, בכל זאת פסק הרמ"א בחו"מ (ס"ט שנט סעיפים ה, ז) וע"ש שחייב להשיבו לבעליו, וכן נקטו שם הש"ך (ס"ק א), הקצות (ס"ק א) ובפ"ת שם (ס"ק א) בשם שו"ת בית אפרים. וכן הכריע הרמ"א בחו"מ (ס"ט שנו, ז) והש"ך שם (ס"ק א). ואע"פ שהרמ"א כתב שם שאם המוצא הוא עני, והמאבד הוא עשיר, לא כופים את המוצא לעשות לפנים משורת הדין, ובנידון דנן הבחור ודאי שהוא עני, ויתכן שהתייר מחו"ל היה עשיר, אולם מחמת הטעם הראשון שכתבנו שלא חל "שם הפקר" על הממון, ומסיבות נוספות שמוזכרות בקצות שצוין לעיל, חייב הבחור להשיב את הכסף לבעליו.

מסרים ורעיונות בפרשת השבוע

רבקה אמנו

"ויקח את רבקה, ותהי לו לאשה" (כד, יז)

התורה וחז"ל הקדושים לא הרחיבו במאורעות שהיו עם רבקה אמנו, ולכן קשה לנסות ולהבין אפילו מעט מגדלותה. אמנם למרות האמור, ננסה בס"ד לדלות ולבאר מספר דברים מהמעט הכתוב.

שרש נשמתה, ומטרת ביאתה לעולם

במאמר על שרה אמנו שהובא בפ' לך לך, הבאנו בשם זוהר הקדוש, רבינו בחיי, וספר מגלה עמוקות, שנשמתה של שרה אמנו התגלגלה מיד עם פטירתה בעת עקידת יצחק לגופה של רבקה אמנו, ולכן המראה ומעשיה הטובים של רבקה דמו לשרה. וכלשונו של רש"י ס"פ חיי שרה (כד, יז) והרי היא - שרה אמו. והתבאר שם שסיבת בואה לעולם היה כדי לתקן חלק מחטאי חוה שעדיין לא תוקנו ע"י שרה אמנו. ואכן מבואר בהרחבה בוזהר הקדוש פ' תולדות (דף קמב: - קמג:) כיצד תיקנה רבקה אמנו את כל חטאי חוה. וע"ש, ואכמ"ל.

השוני המהותי בין אביה של שרה לאביה ואחיה של רבקה

והנה בעוד ששרה נולדה להרן הקדוש שמסר את נפשו למות על קידוש השם כמבואר ברש"י ס"פ נח (יא, כח), כך שהייתה לה זכות אבות, הרי שרבקה נולדה לבתואל שמבואר במדרשי חז"ל שהיה פרוץ במיוחד בעריות. וכן התנהג כרוצח שפל, שרצה להרוג את

באורה"ח הקדוש (כה, כח) ועלול להזיק לחייה, והסכימה לקבל על עצמה את כל הקללות, אם חלילה יצחק היה מקלל את יעקב.

היכן התקיימו דברי רבקה "עלי קללתך בני"

כתוב בגמ' מכות (א). שקללת חכם אפילו על תנאי - היא מתקיימת. וכמו שהתקיימה קללת יהודה על עצמו אם לא יביא את יוסף לפני יעקב וע"ש בגמ' במה נענש יהודה. ולכאורה הרי רבקה אמרה ליעקב (כז, יג) "עלי קללתך בני", ולא מצאנו שקללה זו התקיימה בה? אמנם ניתן לפרש, שכוונתה היתה, שאם יצחק יקלל אותך - קללה זו תחול עלי. ומאחר ויצחק לא קילל את יעקב, לפיכך לא חלה עליה הקללה. אמנם גם בנידון יהודה, הרי למרות שיעקב פגש את יוסף בזכות דברי יהודה עם יוסף בתחילת פ' ויגש, בכל זאת קללתו חלה. ולפי"ז מכיוון שיצא מפיה של רבקה שמוכנה לקבל קללות על עצמה, בגלל מעשיה שיעקב יקבל את הברכות למען קיומו של עם ישראל, היכן התקיימו דברים אלו?

ויתכן שהקללה שלה אכן התקיימה אצלה בעת פטירתה. כלומר, בעוד שהלווייתיהן של שאר האימהות התקיימו בפרהסיה עם הספדים וציבור רב כיאה להן. אולם לווייתה של רבקה אמנו נעשתה בכוונה בלילה ובהסתור ובמיעוט אנשים כמבואר ברש"י, וברמב"ן בפ' וישלח (לה, ח). מאחר ויעקב בנה היה באותו הזמן בבית-אל כתוצאה מבריתו מעשו, יצחק בעלה היה עיוור ונשאר בביתו. ועשו בנה היה בשעיר ולא רצו לו להודיע לו על מיתת אמו, כדי שלא יבוא ללויה והמשתתפים שם יקללו את רבקה שהולידה בן רשע כזה, וכך מבואר במדרש תנחומא פ' כי תצא (ד). נציין, שהרמב"ן בפ' וישלח (לה, ח) כותב, שעשו כן היה בלויה, ולכן לא הודיעו לשאר האנשים לבוא, מאותה סיבה - כדי שלא יקללו את רבקה מחמתו. עכ"פ לדברי שניהם התקיימה הלווייתה של רבקה בצורה עגומה ביותר. והכל בגלל מסירות נפשה למען קיומו של כלל ישראל, כדי שיעקב יקבל באותו עת רצון את הברכות מיצחק ושלא יקבלם עשו, שבמקרה כזה חלילה כל קיומו של כלל ישראל לאורך כל הדורות יהיה בסכנה מתמדת כדברי הרמב"ן, והגר"א.

גדלותה האימהית של רבקה אמנו, וההוראה לדורות

כתוב בס"פ תולדות (כח, ה) לאחר שיעקב ברח מפני עשו ללבן שהיה "אחי רבקה אם יעקב ועשו". וכתב שם רש"י - איני יודע מה מלמדנו ע"כ. ולאור האמור לעיל, אולי ניתן לבאר עכ"פ בדרך דרוש, שאע"פ שבבריחת יעקב בנה אהובה, הוא עזב אותה לצמיתות, וכל זה נגרם רק בזכות מסירות נפשה להצלת קיומו של כלל ישראל מפני בנה עשו הרשע וזרעו, ולכן יזמה שיעקב ייקח בערמה את הברכות מיצחק. ולפיכך אך טבעי הדבר שהייתה צריכה רבקה לשנוא את עשו או לפחות להתנהג אליו ברוע שעשו התנהג כלפיה כדברי האורה"ח (כז, מא). אולם רבקה התעללה על עצמה בגבורה על אנושית, והיא מצידה נשארה - "אם יעקב ועשו" עם אותה האהבה לשניהם, וכפי שאהבה אותם בשעה שנולדו, בלי שינוי כלפי עשו. נמצא שרבקה לימדה אותנו, שהקשר והאהבה שצריכה האם להרגיש ולהתנהג כלפי ילדיה - אסור שיהיה בהם כל שינוי, למרות שילדה לא מתנהג כראוי כלפיה וכלפי הקב"ה, ולמרות הקושי הגדול בכך. כי כך זהו גם רצונו של הקב"ה שנתנהג, וכך גם הקב"ה ממשיך לאהוב את בניו אפילו כשלא מתנהגים כלפיו כראוי. וכמו שהעניש את הנביא ישעיהו כשדיבר מילים לא ראויות על בני ישראל.

הקורבנות לה' עם בגדים אלו. וכפי שנאמר בפ' לך לך (יד, יז) שמלכי צדק מלך שלם שהינו שם בן נח כמבואר שם ברש"י, היה כהן גדול והקריב את הקורבנות לה'. ומבואר בספר הישר בפ' נח, שכשיצאו נח ובניו מהתיבה, גנב חם בן נח את הבגדים, והסתירם במקום סתר, ואח"כ נתן אותם בסתר לכוש בנו בכורו, וגם כוש הסתירם. וכאשר כוש ילד את נמרוד הוא נתן לו אותם, ועשו גנב אותם מנמרוד לאחר שהרגו כשהיה בן חמש עשרה שנה בלבד.

לאור האמור נמצא, שבגדים אלו היו שייכים לשם, שקיבלם מנח כדי שיתן אותם בבוא העת לאבות, והם נגנבו ממנו ע"י חם, עד שהגיעו לעשו שגנבם מנמרוד. לפיכך מאחר ושם שהינו הבעלים שלהם לא התיימשו מהם מעולם - לכן הם נשארו עדיין שייכים לו, על מנת שיעבירם לאבות הקדושים, והם מעולם לא היו שייכים לחם, כוש, נמרוד, ועשו. א"כ עשו מעולם לא זכה בהם, כי גם אליו הבגדים הגיעו לפני ששם שהיה בעליהם התיימש מהם. [נציין, שעשו לקח את הבגדים מנמרוד בשנת אלפים מאה עשרים ושלוש לבריאה. ושם מת שלושים וחמש שנה אח"כ, בשנת אלפים מאה וחמישים ושמונה לבריאה].

לפיכך צדקה רבקה כשנתנה אותם ליעקב להשתמש בהם, כי באמת הם היו שייכים גם מבחינה ממונית ליעקב, שהרי לצורך זה קיבל שם בגדים אלו מנח, כדי להעבירם לאבות שבכללם יעקב אבינו.

ההיתר השני להשתמשות רבקה ויעקב עם בגדי עשו

הסבר נוסף להיתר של השתמשות רבקה ויעקב בבגדים אלו, ע"פ המבואר במדרש תנחומא הקדום [הוצאת ש. ברבר] בפ' תולדות (אות יב) וז"ל: כשעמד יעקב ולקח את הבכורה מעשו, אמרה רבקה: הואיל שלקח יעקב את הבכורה מיד עשו - בדין הוא שילבש בגדים אלו ע"כ. כלומר, כשקנה יעקב מעשו בגיל חמש עשרה את הבכורה, מאחר וכל מטרת קנין הבכורה היה לצורך הקרבת הקורבנות כמבואר שם ברש"י (כה, לא) וע"ש. נמצא שבמכירה זו כלולה גם מכירת הבגדים שעמם מקריבים את הקורבנות, ושלצורך זה השתמשו בהם. נציין, שגם בזוהר הקדוש פ' תולדות כתוב התירוץ הזה. נמצא שמעתה רק יעקב הינו הבעלים הממוניים של בגדים אלו. כי עשו מכר לו אותם יחד עם הבכורה. כך שוודאי צדקו רבקה ויעקב שהשתמשו בבגדים אלו גם ללא דעת עשו, כי הם לא שייכים לו, מאחר וכאמור עשו מכרם מדעתו ארבעים ושמונה שנים לפני כן ליעקב יחד עם הבכורה. וצריך לומר, שהעובדה שבמשך השנים עשו השתמש בהם לצורך הציד שלו, למרות שמכרם ליעקב, זה משום שיעקב לא רצה לריב עמו, ולכן כל זמן שאינו צריך להקריב קורבן לה', הוא אפשר לו להשתמש בהם [או שהיה אנוס על כך ע"י עשו].

מה היתה מעלת הברכות של יצחק

כתב הרמב"ן בפ' תולדות (כז, יז) שרבקה אמרה ליעקב, שאם עשו יקבל את הברכות מיצחק - לא תוכל אתה וזרעך לעמוד לפניו לעולם, ותמיד הוא ישלוט בכם. וכן כתב הגר"א בפירושו על "חד גדיא" שבהגדה של פסח. כמו כן כתוב במד"ד בראשית (סו, טז) שאמרה רבקה ליעקב, שבזכות שני השעירים שיאכל יצחק, יזכה בכך לבניך שחטאיהם יתכפרו ביוהכ"פ ע"י שני השעירים וע"ש. לפיכך לצורך קיומו של עם ישראל לדורותיו, הסכימה רבקה לעשות מה שעשתה, למרות שע"י כך עשו בנה ישנא אותה כמבואר

ראש השנה כב:

שמאי שכתב בכוונה שוגיה לדירה שנמכרה

שאלה

ראובן הוא היורש היחיד לדירת הוריו שבארץ ישראל. והנה לאחר שישב שבעה עליהם פנה אליו אדם שמעוניין לקנות את הדירה שירש. אולם מאחר וראובן התגורר בחו"ל ולא התמצא במחירי הדירה, לפיכך סיכם עם הקונה לקחת שמאי מוסמך שישום להם את הדירה, וכפי שומתו ישלם לו הקונה עבורה.

הקונה מצא שמאי מוסמך, והבטיח לו שייתן לו עוד שלושים אלף ₪ נוספים מעבר לשכר טירחתו, כדי שירשום מחיר הנמוך במאתים אלף ₪ משווי הדירה. וכך אכן עשה השמאי, והדירה נמכרה לקונה בסכום שקבע השמאי בשומתו השקרית.

לאחר קניית הדירה ביקש השמאי מהקונה שישלם לו את שלושים אלף ₪ שסיכמו. אולם הקונה טוען לו, היות ועשית דבר שהתורה אסרה לעשותו - לפיכך לא מגיע לך את הכסף. מה הדין?

תשובה

- א. למרות שהשמאי עשה איסור חמור ביותר, בכל זאת הקונה חייב לשלם לו שלושים אלף ₪ עבור מלאכתו השקרית כפי שסיכם עמו. 1.
- ב. השמאי מצדו חייב להשיב למוכר את הכסף שהמוכר שילם לו כשכר עבודה על שומתו. 2.

כמו כן, אם הקונה לא ישלם למוכר עוד מאתיים אלף ₪ שחייב לו - השמאי חייב מדינא דגרמי לשלם למוכר מכספו הפרטי את הסכום הזה שהפסיד לו. 3.

מקורות

1. כתוב בגמ' ר"ה (כב:) שפעם אחת רצו הבייתוסין להטעות את חכמי ישראל בקידוש החודש, ולכן שכרו שני עדי שקר, ושילמו לכל אחד מהם מאתיים זוז כדי שיעידו שקר שראו את הלבנה במקום פלוני. אולם אחד מהעדים היה יר"ש ובכוונה בא להעיד כדי להכשיל את מזימתם, וגילה לחכמי ישראל את תרמיתם. ואמרו לו החכמים כפי שכתוב ברש"י שם, שלמרות שלא קיימת את שליחותך, ולפיכך מעיקר הדין אתה צריך להחזיר לבייתוסין את מאתיים הזוז, בכל זאת מכח הפקר ביה"ד, אנו משאירים בידך את הכסף הנ"ל.

והוכיח הנתיבות (בס"ט, ס"ק א) מגמ' זו, שאם היה מקיים את שליחותו, למרות האיסור באמירת עדות שקר - מגיע לו את השכר שהתחייבו לו. ולכן כל מי שנשכר לעשות פעולה שאסור לעשותה, כמו לעבוד חלילה בשבת ר"ל או להעיד עדות שקר, אם עשה את מלאכתו או שהעיד עדות שקר - מגיע לו התשלום עבור עבודתו כפי שסוכם עמו למרות האיסור שעבר, ולמרות הנזק הממוני שגרם בעדותו או במעשיו לאדם אחר. מאחר והאיסור הינו אמירת השקר, והוא קיים בין אם יקבל תמורתו כסף או שיעשהו בחינם, נמצא שהכסף הינו דבר צדדי ואינו קשור לעצם האיסור. אולם אם דיין קיבל שוחד או מלווה

שקיבל ריבית מהלוואה, מכיוון שאיסור תורה חל על עצם לקיחת הכסף, לכן ציוותה התורה שהכסף יחזור לנותנו.

לאור האמור גם בנידון השאלה דנן, למרות שהשמאי עשה דבר חמור ביותר, וכתב חוות דעת שקרית, וגרם בכך הפסד של מאתיים אלף ₪ למוכר הדירה, בכל זאת מגיע לו מהקונה את שלושים אלף ₪ שהתחייב לו עבור מלאכה זו.

2. מאחר והמוכר סיכם עמו שייתן לו חוות דעת מקצועית כשמאי מוסמך שעובד עבורו בנאמנות, ורק בתמורה לכך שכר אותו והתחייב לשלם לו עבור מלאכתו. ומאחר והשמאי לא עבד עבורו כשמאי אלא כנוכל ורמאי, ובכוונה תחילה הזיק לו מאתיים אלף ₪. א"כ עבור מלאכה של אדם שמזיק לו בכוונה - לא שכרו. לפיכך לא מגיע לשמאי כסף מהמוכר עבור חוות דעתו השקרית, ולכן צריך להחזיר למוכר את שכר המלאכה שקיבל ממנו במרמה.

3. ודאי שהקונה חייב לשלם מעיקר הדין את מאתיים אלף ₪ שעדיין חייב למוכר הדירה, כי כך שווי הדירה שברשותו, ורק ברמאות הצליח להטעות את המוכר מלקבל את התמורה שמגיעה לו.

והנה למרות שמבואר במשנה בב"מ (יג.) ושנפסקה להלכה בשו"ע חו"מ (סי' רכז, כט) שאין אונאה לקרקעות. וממילא היה מקום לכאורה לטעון, שלמרות רמאות השמאי, בכל זאת המקח קיים במחיר שסוכם, ואין המוכר יכול לבטל את המקח בגלל שהתאנה במחיר, כי אין אונאה לקרקעות. אולם הטענה אינה נכונה כלל, כמבואר בשו"ת הרא"ש (כלל קב, ג) שנפסק להלכה בטור ובשו"ע חו"מ (סי' רכז, כה) וע"ש ג"כ בסמ"ע (ס"ק מג-מד), ונבאר בס"ד את הדברים בקצרה.

למה בנידון דנן למרות שנמכרה קרקע, יש אונאה במקח

הנידון בכל מקח האם יש אונאה במקח זה או לא הינו - כאשר מכר חפץ או קרקע בסתם, ולאחר מכן התברר שלפי המחירים בשוק אותו חפץ נמכר בשבע עשרה אחוז יותר או פחות מהמקובל להימכר באותו אזור, ובנידון כזה קימ"ל שאין אונאה לקרקעות. משא"כ כאשר סיכמו המוכר והקונה שהמכר יהיה בכפוף לשומת מומחה מסוים בלבד, ועליו כמומחה לקבוע מהי השומה הנכונה של החפץ שנמכר, ורק על דעת כן מתבצעת המכירה, א"כ אם השמאי קבע ואפילו בשגגה שומא שיש בה אונאה במחיר - המקח בטל ולא משנה אם העסקה היתה במטלטלין או בקרקע.

סיבת חיוב השמאי מדינא דגרמי

והוסיף שם הרא"ש בתשובתו, שאם כתוצאה משומתו השגויה, אפילו אם היתה בשוגג, נגרם לאחד מהצדדים הפסד ממון שלא יכול לקבלו בחזרה, דינו של השמאי כמראה דינר לשולחני המבואר בגמ' בב"ק (טז:) ובשו"ע חו"מ (סי' שו, ו) שאם עבד בחינם - פטור על הנזק, כי השמאי לא התכוון להזיק בשומתו. אולם אם קיבל שכר עבור עבודתו - חייב מדינא דגרמי לשלם לניזק מחמתו את כל הפסדו הממוני.

ולפי"ז בנידון דנן, שהשמאי עבד תמורת שכר, וגם הזיק בשומתו למוכר בכוונה, וודאי שחייב השמאי מדינא דגרמי לשלם למוכר מאתיים אלף ₪ שניזוק מחמתו.